

JACOB TAUBES (1923–1987) – ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ

Słowa kluczowe: Jacob Taubes, eschatologia, teologia polityczna, filozofia, biografia

Keywords: Jacob Taubes, eschatology, political theology, philosophy, biography

Schlüsselwörter: Jacob Taubes, Eschatologie, Politische Theologie, Philosophie, Biografie

W pracach naukowych dotyczących współczesnej filozofii czy teologii osoba Jacoba Taubesa pozostaje nieobecna. W zasadzie postać ta wydaje się niemal nieznaną w kręgu polskiej humanistyki. Opracowania dotyczące dorobku tego tajemniczego żydowskiego filozofa ograniczają się do zaledwie kilku komentarzy, popularnonaukowych artykułów i wprowadzeń do jego nielicznych dzieł wydanych w języku polskim¹. Należy więc stwierdzić, że oddziaływanie myśli filozoficznej Taubesa w Polsce jest znikome. Co ciekawe, ten stan rzeczy wydaje się zgoła inny, jeśli chodzi o filozofię europejską i światową².

* Martyna Kozakiewicz – magister teologii, studentka Specjalistycznych Studiów Teologicznych oraz doktorantka w Szkole Doktorskiej UKSW w Warszawie, członkini Polskiego Towarzystwa Teologicznego Oddział Elbląg, główne pola zainteresowań: eschatologia i myśl teologiczna Josepha Ratzingera, e-mail: m.p.kozakiewicz@wp.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2029-8970>.

¹ Zob. *Jacob Taubes*, w: *Teologia Polityczna* [on-line], <https://teologiapolityczna.pl/jacob-taubes> (dostęp 16.04.2023); P. Nowak, *Tematy żydowskie (4) Jacob Taubes i sens apokalipsy*, w: *Culture.pl* [online], <https://culture.pl/pl/artykul/tematy-zydowskie-4-jacob-taubes-i-sens-apokalipsy> (dostęp 16.05.2023); M. Treml, *Jacob Taubes i Berlin 1968*, w: *Miesięcznik Znak* [on-line], <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/jacob-taubes-i-berlin-1968/> (dostęp: 16.04.2023); M. Piotrowska-Grot, *W permanentnym obliczu końca (Jacob Taubes: „Zachodnia eschatologia”)*, w: *Art Papier* [online], <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=306&artykul=5665> (dostęp: 16.04.2023); A. Serafin, *Przedmowa*, w: J. Taubes, *Zachodnia eschatologia*, przekł. A. Serafin, Warszawa 2016, s. V–XV; Z. Krasnodębski, *Wstęp do wydania polskiego*, w: J. Taubes, *Teologia polityczna Świętego Pawła. Wykłady wygłoszone w Ośrodku Badań Ewangelickiej Wspólnoty Studyjnej w Heidelbergu 23–27 lutego 1987 roku*, przekład: M. Kurkowska, Warszawa 2010, s. 5–36; P. Nowak, *Wstęp*, w: J. Taubes, *Apokalipsa i polityka. Eseje mesjańskie*, przekł. P. Graczyk, R. Kuczyński, A. Kujawa-Eberharter i in., Warszawa 2013, s. V–XXII.

² Zob. np. J. Muller, *Professor of apocalypse. The many lives of Jacob Taubes*, Princeton 2022; R. Faber, *Ad Jacob Taubes. Historischer und politischer Theologie, moderner Gnostiker*, Hamburg 2022; B. Babich, *Ad Jacob Taubes*, „New Nietzsche Studies” 7(2007), s. 5–10.

Spektakularna kariera naukowa Taubesa zaprowadziła go na uniwersytety w Jerozolimie, Nowym Jorku, Harvardzie i pozwoliła na osobistą znajomość z postaciami takimi jak Karl Barth, Hans Urs von Balthasar czy Paul Tillich³. Miał należeć do „najwybitniejszych przedstawicieli żydowskiej teologii politycznej tamtego czasu [lat 50. XX w.]”⁴, a jego rozważania dotyczące teologii politycznej Pawła z Tarsu miały inspirować całe rzesze lewicowych myślicieli końca XX wieku⁵. Zważywszy na to, wydaje się uzasadnione i interesujące zgłębienie myśli filozoficznej Taubesa. Szczególnie intrygujące są intuicje eschatologiczne żydowskiego badacza i to one stanowią będąc myśl przewodnią podjętych analiz.

Niniejszy artykuł będzie niejako wprowadzeniem do badań nad twórczością Jacoba Taubesa. W związku z tym przedstawiona zostanie jego biografia od strony naukowej i dziejów życia, jak również scharakteryzowane zostaną pozostawione przez niego dzieła. Głównym celem artykułu jest prezentacja osoby Jacoba Taubesa i charakterystyka jego twórczości.

1. BIOGRAFIA⁶

Jacob Taubes urodził się 25 lutego 1923 r. w Wiedniu, w tradycyjnej żydowskiej rodzinie, jako syn rabina Cwi Taubesa. Trzydzieści lat później, w 1936 r., przeprowadza się wraz z rodziną do Szwajcarii. Wykształcenie zdobywa w Bazylei i Zurychu, gdzie w 1947 r. uzyskuje tytuł doktora filozofii na podstawie pracy „Zachodnia eschatologia”. Wychowany zarówno w atmosferze religii, jak i nauki – jego ojciec, naczelnny rabin Zurychu, choć z wykształcenia nie był teologiem, podjął się napisania rozprawy na temat Jezusa i halachy⁷ – młody Taubes szybko staje się rozpoznawalnym i poważanym naukowcem. W 1949 r. rozpoczyna pracę w Jewish Theological Seminary w Nowym Jorku, a dwa lata później wyjeżdża na uniwersytet w Jerozolimie, którego rektor Hugo Bergman ocenia zdolności Taubesa jako „absolutnie wyjątkowe”⁸. W Jerozolimie filozof styka się z przedstawicielami żydowskiej teologii politycznej, przejawiającymi różnorakie poglądy na temat syjonizmu i wojny izraelsko-arabskiej⁹. Sam Taubes sceptycznie podchodzi zarówno do zasadności istnienia Państwa Izrael, jak i do realizacji judaistycznych założeń mesjańskich na drodze walki zbrojnej¹⁰. W roku 1953 wraca do Stanów Zjednoczonych, gdzie dostaje pracę w lewicowym

³ Por. P. Nowak, *Wstęp*, s. VI–VII.

⁴ P. Nowak, *Wstęp*, s. IX.

⁵ Por. Z. Krasnodębski, *Wstęp*, s. 11.

⁶ Obszerną biografię J. Taubesa znaleźć można w cytowanym już wstępie do dzieła *Apokalipsa i polityka. Eseje mesjańskie*, napisanym przez P. Nowaka.

⁷ Por. A. Serafin, *Przedmowa*, s. V.

⁸ P. Nowak, *Wstęp*, s. VI.

⁹ Na temat wojny żydowsko-arabskiej i współczesnej historii Państwa Izrael zob. D. Bensimon, E. Errera, *Żydzi i Arabowie. Historia współczesnego Izraela*, przekł. R. Gromacka, K. Pruski, Warszawa 2000.

¹⁰ Wydaje się, że Taubes, mimo swojego zainteresowania teologią polityczną, nie jest entuzjastą żadnej formy mesjanizmu politycznego. Nt. mesjanizmu politycznego zob. W. Opióła, *Mesjanizm polityczny. Źródła zjawiska w teologii judaistycznej*, „Konteksty” 5(2007), ss. 57–66.

wydawnictwie Beacon Press, a przez następne lata wykłada filozofię religii na Harvardzie, w Princeton i Columbia University. Wreszcie w 1966 r. uzyskuje tytuł profesora zwyczajnego na Freie Universität w Berlinie¹¹. Filozofią zajmuje się do samego końca. Ostatnie wykłady prowadzi w Heidelbergu w 1987 r., gdy jest już w stanie zaawansowanej choroby nowotworowej. Ostatkiem sił śmiertelnie chory Taubes dzieli się swoimi wnioskami płynącymi z lektury Pawłowego Listu do Rzymian, który interpretuje w kontekście teologii politycznej¹². Umiera niespełna dwa miesiąca później.

Geniusz Jacoba Taubesa, uwidaczniający się w jego intuicji filozoficznej, inteligencji i ponadprzeciętnej łatwości przyswajania wszelkich nowych idei, niekoniecznie szedł w parze z przyzwoitością czy umiejętnością poszanowania zasad życia społecznego.

Pozer, grafoman, prowokator, uwodziciel, bezkompromisowy teolog, myśliciel, którego szerokości nie potrafili objąć najprzemysłniejsi rabini jego czasu – to wszystko maski, kostiumy, w jakie Jacob Taubes stroił swą niepohamowaną myśl, swój niepowtarzalny sposób istnienia. Był Hanuszkiewiczem żydowskiej apokalipsy – trochę kiczowatym, zawsze prowokacyjnym, niewątpliwie genialnym¹³.

Tak charakteryzuje żydowskiego filozofa Piotr Nowak¹⁴, podkreślając jego niezręczność i wielowymiarowość, jak również niektóre z wad.

Życie prywatne Taubesa opisać można jako naznaczone dekadencją i hultajstwem. W obyciu filozof był trudny, niecierpliwy, często nietaktowny i niekulturalny. Cechował się bałaganiarstwem, był chaotyczny, zasypiał na wykładach cudzych i własnych, chrapał w synagodze, a do tego miał tendencję do przypisywania sobie nie swoich twierdzeń, tworząc swoje prace „na granicy plagiatu”, jak wskazuje Nowak¹⁵. We wstępie do „Teologii politycznej Świętego Pawła” Z. Krasnodębski stwierdza: „[Taubes] Nie był łatwym człowiekiem – charyzmatycznym dla jednych, demonicznym dla innych. Jego nauczyciel Scholem uznał go nawet za wcielenie zła”¹⁶.

Problematiczne było dla niego utrzymywanie zdrowych relacji, co zresztą zostało wyczerpująco opisane przez jego pierwszą żonę w książce „Rozwiązek”¹⁷. Susan Taubes w fabularyzowanej powieści i pod przykrywką fałszywych nazwisk dzieli się swoim doświadczeniem życia z filozoficznym geniuszem. Książkowy Ezra – alter ego Taubesa – jest człowiekiem gwałtownym, skorym do konfliktów i wyolbrzymiającym każdy błąd swojej żony.

¹¹ Por. W. Opiola, *Mesjanizm polityczny*, ss. 57–66.

¹² Por. A. Assmann, *Przedmowa do wydania niemieckiego*, w: J. Taubes, *Teologia polityczna Świętego Pawła. Wykłady wygłoszone w Ośrodku Badań Ewangelickiej Wspólnoty Studyjnej w Heidelbergu 23–27 lutego 1987 roku*, przekł. M. Kurkowska, Warszawa 2010, s. 37.

¹³ P. Nowak, *Wstęp*, s. V.

¹⁴ Piotr Nowak – ur. 1966 r., polski filozof, profesor zwyczajny, wykładowca Uniwersytetu w Białymstoku i Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się m.in. filozofią starożytną, filozofią polityczną, filozofią literatury oraz filozofią religii.

¹⁵ Por. P. Nowak, *Wstęp*, s. XII.

¹⁶ Z. Krasnodębski, *Wstęp*, s. 14.

¹⁷ Zob. S. Taubes, *Rozwiązek*, przekł. M. Nowak, Kraków 2015.

Ezra zazwyczaj był poza domem, a kiedy się zjawiał, zawsze nieoczekiwanie, wybuchala awantura – był to stały element życia rodzinnego. Tyle że wraz z upływem lat i dorastaniem dzieci kłótnie stawały się coraz gorsze, a Sophie uświadomiła sobie, że nie może zaakceptować kolejnych przegranych. Ezra prowadził teraz rachunki za nich wszystkich, za nią i dzieci, notując wszystko, cokolwiek którekolwiek z nich zgubiło lub zrobiło źle, a ponieważ uparcie nie potrafili się poprawić, nie było nadziei. Nie tylko wyliczał przeszłe przewinienia, ale też przewidywał przyszłe. Zanim dorosły, Ezra już widział swoje dzieci na szubienicy i w rynsztoku¹⁸.

Oprócz tego książkowy odpowiednik Taubesa wykazuje się porażającym brakiem umiejętności życia rodzinnego, jest złym ojcem i nie potrafi cieszyć się życiem:

Ezra narzekał. Przerażały go koraliki, glina, gałganki i farby, a zwłaszcza dziecięce rysunki na ścianach. To się zmyje, zapewniała go żona i udawadniała to, biorąc do ręki gąbkę. Ale Ezrę przerażała myśl o dzieciach rysujących po ścianach. Ezra ogłosił, że życzy sobie w domu porządku [...] krzyczał na widok pęknięcia na ścianie, rozlanych płynów, brakującego guzika – wszystko musiało być natychmiast korygowane¹⁹.

Jakkolwiek smutne wydaje się życie rodzinne żydowskiego filozofa, opisane przez jego żonę na stronach książki, rzeczywistość okazała się jeszcze tragiczniejsza: Jacob Taubes doprowadził Susan do samobójstwa, porzuciwszy ją i dwoje ich dzieci dla innej kobiety – Margherity von Brentano, którą później poślubił. W tej postawie ujawniają się najgłośniejsze z jego wad – kobieciarstwo, rozwiązłość i brak poszanowania dla otaczających go ludzi. Co gorsza, wydaje się, że Taubes nie tylko nie wstydział się swojego sposobu życia, ale wręcz przechwalał liczbą związków i romansów²⁰.

Biorąc pod uwagę powyższe fakty, należy stwierdzić, że postać Jacoba Taubesa rysuje się w nie najlepszych barwach – człowiek skupiony na sobie, despotyczny, arogancki. Z drugiej strony – oddany poszukiwaniu prawdy i dzieleniu się wiedzą podczas niezliczonych wykładów i seminariów. To zestawienie wydaje się sugerować, jakoby żydowski filozof nie traktował swojej obecności w świecie zbyt poważnie. Mimo że wiele refleksji poświęcił takim tematom, jak nawrócenie, przebóstwienie czy grzech, zapoznając się bliżej z jego biografią, można odnieść wrażenie, że rozważania te pozostawały dla niego w wymiarze czysto teoretycznym, filozoficznym. Być może postrzegał on człowieka jako byt zbyt mało znaczący, by jego działania i wybory miały swoje realne odniesienie do prawdy i mogły zmienić coś w losach świata, tak jakby wartości, o których pisał, były zbyt transcendentne, by można było obcować z nimi inaczej niż tylko w sferze rozważań i filozoficznych definicji. W każdym razie nie da się ukryć, że osoba Jacoba Taubesa prezentuje się tyleż intrygująco, co ekscentrycznie.

¹⁸ S. Taubes, *Rozwiązek*, ss. 23–24.

¹⁹ S. Taubes, *Rozwiązek*, s. 23.

²⁰ Por. P. Nowak, *Wstęp*, s. XII.

2. TWÓRCZOŚĆ

Mimo swojego wielkiego zapachu do zajmowania się filozofią Jacob Taubes, wieloletni profesor i wykładowca, opublikował za życia właściwie tylko jedną książkę – rozprawę doktorską na temat eschatologii zachodniej, którą napisał w wieku zaledwie dwudziestu czterech lat. Mogłoby się wydawać, że zwiastuje to początek wielkiej kariery literackiej, tak się jednak nie stało. Publikacje Taubesa ograniczały się do artykułów i krótkich esejów lub też zapisów wykładów, zredagowanych i wydanych przez jego uczniów i kolegów.

Podstawowe prace przełożone na język polski to: „Apokalipsa i polityka. Eseje mesjańskie” oraz „Teologia polityczna Świętego Pawła”. Pierwsza z nich jest zbiorem esejów, wybranych w 2013 r. na podstawie publikacji „Vom Kult zur Kultur”, zawierającej teksty Taubesa ukazujące się w latach 1953–1983²¹. Zważywszy na fakt, że Taubes nie wydawał książek, monografia ta jest bardzo cenna, jako że może przybliżyć w większym zakresie idee filozoficzne zajmujące żydowskiego myśliciela²². Druga z książek, dotycząca teologii Pawłowej, stanowi zapis wspomnianych wcześniej wykładów, ostatnich w życiu Taubesa. Wydana została po niemiecku w 1993 r., a polsku w 2010 r. To właśnie ta publikacja miała przynieść żydowskiemu filozofowi „pośmiertną sławę”²³.

Praca doktorska Taubesa „Zachodnia eschatologia” zgodnie z tytułem skupia się na ideach eschatologicznych obecnych w filozofii i teologii zachodniej. Filozof śledzi historię oddziaływania oraz ewolucję pojęć eschatologicznych, wywodzących się pierwotnie z języka religijnego, za punkt wyjścia biorąc przede wszystkim judaizm, chrześcijaństwo i gnozę. Taubes, choć naukowo zainteresowany teologią chrześcijańską, w swoich interpretacjach pojęć takich jak mesjanizm, eschatologia czy wieczność woli odnosić się raczej do dzieł filozoficznych niż teologicznych. W książce nie brakuje licznych odniesień do twórczości Karola Marksa, Sørena Kierkegarda²⁴, Georga Hegla²⁵, Immanuela Kanta²⁶ i wielu innych współczesnych filozofów zachodnich. Taubesa interesuje przede wszystkim to, w jaki sposób idee rdzennie judaistyczne czy chrześcijańskie przeniknęły do filozofii zachodniej i zaczęły niejako „żyć własnym życiem”, często nie mając już zbyt wiele wspólnego ze swoimi religijnymi pierwowzorami.

W pracy znaleźć można wiele mniej lub bardziej usystematyzowanych myśli Taubesa dotyczących kwestii eschatologicznych, wyrażonych często w formie rzuconej od niechcienia myśli lub lakonicznego komentarza. Należy w tym miejscu zauważyć, że wywód żydowskiego filozofa nie zawsze jest klarowny, a czasem przybiera postać wręcz chaotyczną: „Adam i odkupiciel są w równiej mierze obcym człowiekiem. Nadchodzący obcy ostatecznie zbawia się sam, zbawia swoją duszę pozostawioną

²¹ Zob. J. Taubes, *Vom Kult zur Kultur: Bausteine zu einer Kritik der historischen Vernunft: gesammelte Aufsätze zur Religions- und Geistesgeschichte*, Monachium 1996.

²² Por. Jacob Taubes, *Vom Kultur zur Kultur*, w: *Atlantisz. Book Island* [online], <https://www.atlantiszkiado.hu/en/konyv/vom-kult-zur-kultur/> (dostęp: 18.04.2023).

²³ P. Nowak, *Wstęp*, s. VI.

²⁴ Por. J. Taubes, *Zachodnia eschatologia*, s. 13.

²⁵ Por. J. Taubes, *Zachodnia eschatologia*, s. 20.

²⁶ Por. J. Taubes, *Zachodnia eschatologia*, s. 153.

niegdyś w tutejszym świecie, tu, na dole, w obcości. Dlatego obcy człowiek musi raz jeszcze przybyć do obcości świata, aby wybawić iskry swej jaźni z więzienia obcości. Obcy człowiek jest Adamem i zbawicielem: zbawionym zbawicielem”²⁷. Z przytoczonego jako przykład cytatu trudno jest wywnioskować, czy jest to myśl wychodząca od samego Taubesa, czy jedynie opis gnostyckiego pojmowania zbawienia. Wziąwszy pod uwagę również fakt, że chwilę wcześniej żydowski filozof pisze, iż „religie mandejska, manichejska, żydowska, chrześcijańska i islamska stanowią jedność”²⁸, nie sposób jednoznacznie określić, co w danej chwili inspiruje Taubesa i do którego systemu religijnego się on odnosi.

Wydaje się, że powyższa refleksja, dotycząca twórczości Jacoba Taubesa, nie jest bezpodstawna. Również wśród uczniów filozofa panowało przekonanie, że sprawa on wrażeń osoby, która „za dużo wie”, ma problemy z systematycznym wyrażaniem swoich refleksji i obsesyjnie próbuje doszukiwać się w czytanych pracach ukrytego sensu – niedostępnej innym ludziom głębi²⁹. Mimo wszystkich tych osobliwości, utrudniających lekturę dzieł Taubesa, jego praca doktorska została oceniona bardzo wysoko i otworzyła przed nim drzwi naukowego świata.

Przechodząc do książki „Apokalipsa i polityka. Eseje mesjańskie”, należy już na początku zaznaczyć, że jest to publikacja najbardziej zróżnicowana, ze względu na liczbę zawartych w niej artykułów i prac Taubesa, powstających na przestrzeni trzydziestu lat. Trzydzieści dziewięć esejów, przetłumaczonych i zebranych w jednej publikacji, za wspólny mianownik mających odniesienie do jednego z najbardziej interesujących Taubesa tematów: mesjanizmu. Zbiór tworzą zarówno skromne, kilkunastonicowe szkice, jak i bardziej obszernie artykuły.

Zbiór tekstów otwiera krótki esej „Cena za mesjanizm”, będący zapisem wykładu wygłoszonego przez Taubesa w 1981 r. w Jerozolimie podczas Światowego Kongresu Judaistycznego³⁰. Filozof podejmuje refleksję na temat judaistycznej idei mesjanizmu w odniesieniu do twórczości Gershoma Scholema³¹. Prowadząc polemikę z Scholemowym definiowaniem mesjanizmu jako odkupienia dokonującego się koniecznie w przestrzeni publicznej i „na oczach dziejów”³², Taubes przeciwstawia mu teologię Pawła z Tarsu, opisując go jako „wewnętrznego żyda”³³. To właśnie to „wewnętrzze”, jako miejsce realizowania się odkupienia mesjańskiego, jest najważniejsze dla nich obu – dla Pawła z Tarsu i Jacoba Taubesa.

Taubes rozumie mesjanizm nie tylko jako historyczną ideę, nad którą należy prowadzić badania, lecz jako realnie przeżywaną rzeczywistość, która „ma sens,

²⁷ Por. tamże, s. 39.

²⁸ Por. tamże, s. 38.

²⁹ Por. Z. Krasnodębski, *Wstęp*, s. 12.

³⁰ Por. J. Taubes, *Cena za mesjanizm*, w: tenże, *Apokalipsa i polityka. Eseje mesjańskie*, przekł. P. Graczyk, R. Kuczyński, A. Kujawa-Eberharter i in., Warszawa 2013, s. 3.

³¹ Gershom Scholem – ur. 1897, zm. 1982, żydowski filozof, profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, autorytet w dziedzinie mistyki żydowskiej ze szczególnym uwzględnieniem mesjanizmu. Taubes i Scholem byli znajomymi, ale nie przyjaciółmi. Gdy spotkali się w Izraelu, Scholem miał nawet nazwać młodszego kolegę i ucznia zdrajcą (Por. P. Nowak, *Wstęp*, s. VII).

³² Na temat mesjanizmu według Gershoma Scholema zob. G. Scholem, *Judaizm. Parę głównych pojęć*, przekł. Juliusz Zychowicz, Kraków 1991.

³³ Por. J. Taubes, *Cena za mesjanizm*, s. 5.

ponieważ odkrywa znaczący aspekt ludzkiego doświadczenia³⁴. Jest to rzeczywistość wydarzająca się przede wszystkim wewnątrz jako doświadczenie duchowe, przemieniająca raczej człowieka niż świat, w którym żyje. Jak wskazuje żydowski filozof: „Jeśli mesjańska idea w judaizmie nie zostanie uwewnętrzniona, może przemienić «krajobraz odkupienia» w płonąca apokalipsę³⁵ i dalej: „Każda bowiem próba sprowadzania zbawienia na poziom historii bez przeobrażenia samej idei mesjańskiej wiedzy wprost do przepaści³⁶. Jak widać, Taubes konsekwentnie dystansuje się od wszelkiego rodzaju „uspołeczniania” mesjanizmu i wykorzystywania go do zewnętrznie prezentowanych manifestacji, których celem jest przemiana świata. Podobnie jak wtedy, gdy spotykał się z przedstawicielami mesjanizmu politycznego w Jeruzolimie, również w swojej późniejszej naukowej karierze pozostaje wierny duchowemu, wewnętrznemu pojmowaniu mesjanizmu.

Fascynacja teologią Świętego Pawła doprowadziła do powstania trzeciej z wymienionych wcześniej publikacji. W wykładach poświęconych teologii politycznej apostoła z Tarsu Taubes zajmuje się kwestiami takimi jak relacja prawa i usprawiedliwienia, definicja ludu Bożego, historia zbawienia, wpływ myśli Marcjona na teologię i filozofię.

Wydaje się, że jednym z celów, jakie postawił sobie żydowski filozof, podejmując badania nad postacią Świętego Pawła, jest wykazanie, że w gruncie rzeczy apostoł był po prostu praktykującym żydem oraz że jego właściwym środowiskiem jest właśnie judaizm, nie chrześcijaństwo. W swoich wykładach Taubes stawia pytanie o to, gdzie powinno się umiejscawiać Pawła w żydowskiej historii religii³⁷. Stwierdzając na wstępie, że badania nad teologią Pawłową „są prowadzone obecnie na bardzo niskim poziomie³⁸, filozof dochodzi do wniosku, że jego zadaniem jest nie tylko przeprowadzenie wyczerpujących badań nad postacią apostoła, lecz również wykazanie jego żydowskiej przynależności. Jak sam pisze: „Dotąd dotarł skromny Jacob Taubes i zabierze się teraz do tego, by heretyka [Pawła] sprowadzić do domu, uważam bowiem – to moje osobiste zdanie, że jest on bardziej żydowski od każdego rabina reformatora, czy też od każdego liberalnego rabina, którego słuchałem w Niemczech, Anglii, Ameryce, Szwajcarii czy gdziekolwiek indziej³⁹”.

Teologia Pawła z Tarsu była dla Taubesa tematem najwyższej wagi. Jak wskazuje Aleida Asmann⁴⁰ w przedmowie do niemieckiego wydania „Teologii politycznej Świętego Pawła”:

Studia nad myślą Pawła Apostoła nie były dla niego rutynowym zajęciem akademickim, ale refleksją nad tym, co stanowiło samo centrum jego duchowego niepokoju. Tylko przyjęcie takiego założenia pozwala zrozumieć, że dramatyczna fizyczna

³⁴ J. Taubes, *Cena za mesjanizm*, s. 6.

³⁵ J. Taubes, *Cena za mesjanizm*, s. 10. Taubes odnosi się tu do syjonizmu.

³⁶ J. Taubes, *Cena za mesjanizm*, s. 10.

³⁷ Por. J. Taubes, *Teologia polityczna*, s. 47.

³⁸ J. Taubes, *Teologia polityczna*.

³⁹ J. Taubes, *Teologia polityczna*, s. 57.

⁴⁰ Aleida Asmann – ur. 1947, niemiecka profesor nauk humanistycznych, literaturoznawczyni, antropolog kultury, egiptolog, szczególną rolę w jej badaniach pełnią polityka historyczna i pamięć kulturowa. Wraz z mężem Janem Asmannem współpracowała i przyjaźniła się z Taubesem.

słabość, która w normalnych okolicznościach uniemożliwiłaby mu uczestnictwo w sesji, stawiając go teraz w obliczu fizycznego i duchowego kresu, dała mu sposobność do wypowiedzenia tego, co miał jeszcze do przekazania, i wytyczyła temu odpowiednie ramy. Pozwala to zrozumieć, dlaczego Taubes, który nie miał już sił, by choćby przez chwilę stanąć na własnych nogach, z całą intelektualną energią przez cztery dni i do tego przez trzy godziny bez przerwy był w stanie mówić na temat Listu do Rzymian i znaczenia tej lektury dla jego myśli. Tym, co jeszcze raz pozwoliło mu zebrać wszystkie siły, była presja zbliżającego się kresu i nadarzająca się okazja, by przedstawić swój duchowy testament.

Powyższy opis pozwala stwierdzić, że postać Pawła, jego myśl i teologia były dla Jacoba Taubesa nie tylko obiektem szczególnego zainteresowania naukowego, lecz również stanowiły dla niego ważne odniesienie egzystencjalne. Z całą pewnością można również uznać, że myśl judaistyczno-chrześcijańska wpłynęła znacząco na twórczość żydowskiego filozofa i kształtowała jego spojrzenie na religię, prawo, politykę czy mesjanizm. Jak zauważa Krasnodębski, „Taubes uznaje się za «paulina», za należącego do tradycji Pawłowej, choć nie jest chrześcijaninem”⁴¹. Łączenie tych dwóch porządków – judaistycznego i chrześcijańskiego – wydaje się charakterystyczną cechą twórczości żydowskiego myśliciela.

Podczas gdy niektórzy uważają Taubesa za teologa⁴², sam filozof wyraźnie się temu sprzeciwia⁴³, określając się raczej „historykiem idei pracującym na materiale teologicznym”⁴⁴. Jednocześnie należy postrzegać go jako osobę wierzącą w transcendencję, wieczność, zbawienie i żyjącą w przekonaniu, że w najmniej oczekiwanej chwili może być świadkiem nadejścia Mesjasza⁴⁵. Trzeba mieć jednak na uwadze, że wymienione pojęcia Taubes interpretuje wobec tylko sobie znajomego klucza, cechując się sporą dozą dowolności i przemieszczając się płynnie między filozofią i teologią, myślą chrześcijańską i judaistyczną, apokaliptyką i teologią polityczną. Trudno szukać w jego twórczości precyzyjnych definicji, usystematyzowanych wywodów i argumentacji. Poznając twórczość Jacoba Taubesa, obcuje się bezpośrednio z jego nieoszlifowanymi myślami, przelaną na papier intuicją, a czasem czymś, co zdaje się wręcz strumieniem świadomości. Twórczość tę można więc scharakteryzować jako chaotyczną, odważną, dynamiczną, nowatorską, nacechowaną indywidualizmem i niezależnością, jak również brakiem przywiązania do ogólnie przyjętych założeń, schematów i norm⁴⁶.

Wszystkie wymienione cechy twórczości Jacoba Taubesa sprawiają, że analiza jego prac i odkrywanie znaczenia, w jakim posługuje się terminami teologicznymi, jest niezwykle intrygująca, lecz z drugiej strony niesie ze sobą pewne trudności. Mimo to zgłębianie dorobku tego mało znanego filozofa wydaje się zarówno interesujące, jak i wartościowe.

⁴¹ Z. Krasnodębski, *Wstęp*, s. 17.

⁴² A. Serafin, *Przedmowa*, s. V.

⁴³ Zob. J. Taubes, *Teologia polityczna*, s. 41: „Z właściwą sobie próżnością oświadczyłem (nie będąc przecież teologiem): mogę wam coś o tym powiedzieć”.

⁴⁴ Z. Krasnodębski, *Wstęp*, s. 16.

⁴⁵ Por. Krasnodębski, *Wstęp*, s. 16.

⁴⁶ Por. A. Serafin, *Przedmowa*, s. VI–VII.

PODSUMOWANIE

Analiza twórczości Jacoba Taubesa pozostaje zadaniem otwartym. Jedną książką, cykl wykładów i kilkadziesiąt artykułów – dorobek naukowy tego żydowskiego teologa, choć nie najobszerniejszy, zawiera w sobie ogromną ilość kontekstów i inspiracji, stanowiących niezwykle interesujący materiał badawczy. Studia nad dziełami Taubesa są więc obszarem, który warto rozwijać, zarówno z perspektywy filozofii, jak i teologii. Szczególnie warte uwagi wydają się konteksty eschatologiczne obecne w jego pracach. Można w nich dostrzec pewien rodzaj synkretyzmu, łączenia i mieszania ze sobą wpływów chrześcijańskich, żydowskich, gnostyckich, komentowanych i odczytywanych często w kontekście współczesnej filozofii. Wydaje się, że Taubes pozwala sobie na zupełną dowolność w zestawianiu różnych koncepcji i źródeł.

Poznawszy życiorys Jacoba Taubesa, łatwo można dojść do wniosku, że był zdecydowanie lepszym filozofem niż mężem, ojcem czy nauczycielem. Trudno nie zauważyć licznych cech charakteru, które określić można jako co najmniej trudne, o ile nie negatywne. Z biografii Taubesa wyłania się postać człowieka aroganckiego, nieprzyjemnego, przekonanego o swoim geniuszu i nietraktującego otaczającej go rzeczywistości zbyt poważnie. Wziąwszy pod uwagę to, jak postrzegali go znajomi oraz najbliższa rodzina, można zaryzykować stwierdzenie, że nie była to postać budząca generalnie pozytywne odczucia. Trudno więc, czytając jego prace, dostrzec w nim mentora czy mistrza, wychowawcę, nauczyciela – ze względu na „mroczną” stronę jego życiorysu.

Abstrahując jednak od osobistych sympatii czy antypatii w stosunku do jego postaci, należy zauważyć, że niezaprzeczalnie twórczość Jacoba Taubesa pozostaje interesującym polem badań, pobudza do refleksji i zaskakuje oryginalnością i niesza-blonowością myślenia, przez co stanowi wartościowy przedmiot badań teologicznych i filozoficznych.

JACOB TAUBES (1923–1987) – ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ

STRESZCZENIE

Jacob Taubes (1923–1987) to żydowski filozof, historyk idei, utalentowany pisarz, wieloletni wykładowca na uniwersytetach w Nowym Jorku, Harvardzie czy Princeton. Głównym polem jego zainteresowań była eschatologia interpretowana w kluczu teologii politycznej. Był zafascynowany postacią Świętego Pawła, którego uznawał raczej za żyda niż chrześcijanina. Nigdy nie określił swojej przynależności religijnej, wyznawał jednak wiarę w transcendencję, celowość świata i życie wieczne. Prywatnie był postacią budzącą skrajne emocje, enigmatyczną, pełną sprzeczności, a nawet kontrowersyjną. Mimo swojej błyskotliwej kariery i filozoficznego geniuszu Taubes nie zostawił po sobie wielu dzieł. W Polsce pozostaje autorem niszowym i nierozpoznawalnym. Artykuł stanowi wprowadzenie do biografii i twórczości Jacoba Taubesa, przedstawia jego życiorys i dorobek naukowy, a także określa charakterystyczne cechy twórczości tego tajemniczego żydowskiego filozofa.

JACOB TAUBES (1923–1987) – LIFE AND WORK

SUMMARY

Jacob Taubes (1923–1987) was a Jewish philosopher, historian of ideas, talented writer and long-time lecturer at universities in New York, Harvard, and Princeton. His interests were focused on eschatology, interpreted in the key of political theology. He was fascinated by the figure of Saint Paul, whom he regarded more as a Jew than a Christian. He never specified his religious affiliation, but he professed a belief in transcendence, the purposefulness of the world, and eternal life. Privately, he was a figure who evoked extreme emotions; he was enigmatic, full of contradictions and even controversial. Despite his brilliant career and philosophical genius, Taubes did not leave behind many works. In Poland, he remains a niche and unrecognized author. This article serves as an introduction to the biography and work of Jacob Taubes, presenting his life story and scholarly achievements, as well as identifying the distinctive characteristics of this mysterious Jewish philosopher's work.

JACOB TAUBES (1923–1987) – LEBEN UND WERK

ZUSAMMENFASSUNG

Jacob Taubes (1923–1987) war ein jüdischer Philosoph, Ideenhistoriker, talentierter Schriftsteller und langjähriger Dozent an Universitäten in New York, Harvard und Princeton. Der Schwerpunkt seines Interesses lag auf der Eschatologie, interpretiert im Rahmen der politischen Theologie. Er war fasziniert von der Figur des heiligen Paulus, den er eher als Juden denn als Christen betrachtete. Er hat seine religiöse Zugehörigkeit nie festgelegt, aber er bekannte einen Glauben an Transzendenz, den Zweckmäßigkeit der Welt und das ewige Leben. Privat war er eine Person, die extreme Emotionen hervorrief, rätselhaft, voller Widersprüche und sogar kontrovers. Trotz seiner brillanten Karriere und philosophischen Genialität hat Taubes nicht viele Werke hinterlassen. In Polen bleibt er ein Nischenautor, der wenig Anerkennung findet. Dieser Artikel dient als Einführung in die Biografie und das Werk von Jacob Taubes und stellt seine Lebensgeschichte, wissenschaftlichen Leistungen sowie die charakteristischen Merkmale des Werks dieses geheimnisvollen jüdischen Philosophen vor.

BIBLIOGRAFIA:

- Assmann A., *Przedmowa do wydania niemieckiego*, w: J. Taubes, *Teologia polityczna Świętego Pawła. Wykłady wygłoszone w Ośrodku Badań Ewangelickiej Wspólnoty Studyjnej w Heidelbergu 23–27 lutego 1987 roku*, przekł. M. Kurkowska, Warszawa 2010, s. 37–40.
- Bensimon D., Errera E., *Żydzi i Arabowie. Historia współczesnego Izraela*, przekł. R. Gromacka, K. Pruski, Warszawa 2000.
- Babich B., *Ad Jacob Taubes*, „New Nietzsche Studies” 7(2007), s. 5–10.

- Faber R., *Ad Jacob Taubes. Historischer und politischer Theologie, moderner Gnostiker*, Hamburg 2022.
- Jacob Taubes. *Vom Kultur zur Kultur*, w: *Atlantisz. Book Island* [online], <https://www.atlantiszkiado.hu/en/konyv/vom-kult-zur-kultur/> (dostęp: 18.04.2023).
- Jacob Taubes, w: *Teologia Polityczna* [online], <https://teologiapolityczna.pl/jacob-taubes> (dostęp: 16.04.2023).
- Krasnodębski Z., *Wstęp do wydania polskiego*, w: J. Taubes, *Teologia polityczna Świętego Pawła. Wykłady wygłoszone w Ośrodku Badań Ewangelickiej Wspólnoty Studyjnej w Heidelbergu 23–27 lutego 1987 roku*, przekł. M. Kurkowska, Warszawa 2010, s. 5–36.
- Muller J., *Professor of apocalypse. The many lives of Jacob Taubes*, Princeton 2022.
- Nowak P., *Tematy żydowskie (4). Jacob Taubes i sens apokalipsy*, w: *Culture.pl* [online], <https://culture.pl/pl/artukul/tematy-zydowskie-4-jacob-taubes-i-sens-apokalipsy> (dostęp: 16.05.2023).
- Nowak P., *Wstęp*, w: J. Taubes, *Apokalipsa i polityka. Eseje mesjańskie*, przekł. P. Graczyk, s. V–XXII.
- Opióła W., *Mesjanizm polityczny. Źródła zjawiska w teologii judaistycznej*, „Konteksty” 5(2007), s. 57–66.
- Piotrowska-Grot M., *W permanentnym obliczu końca (Jacob Taubes: ‚Zachodnia eschatologia’)*, w: *Art Papier* [online], <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=306&artykul=5665> (dostęp: 16.04.2023).
- Scholem G., *Judaizm. Parę głównych pojęć*, przekład: Juliusz Zychowicz, Kraków 1991.
- Serafin A., *Przedmowa*, w: Taubes J., *Zachodnia eschatologia*, przekł. A. Serafin, Warszawa 2016, s. V–XV.
- Taubes J., *Cena za mesjanizm*, w: tenże, *Apokalipsa i polityka. Eseje mesjańskie*, przekł. P. Graczyk, R. Kuczyński, A. Kujawa-Eberharter i in., Warszawa 2013, s. 3–10.
- Taubes J., *Teologia polityczna Świętego Pawła. Wykłady wygłoszone w Ośrodku Badań Ewangelickiej Wspólnoty Studyjnej w Heidelbergu 23–27 lutego 1987 roku*, przekł. M. Kurkowska, Warszawa 2010.
- Taubes J., *Vom Kult zur Kultur: Bausteine zu einer Kritik der historischen Vernunft: gesammelte Aufsätze zur Religions- und Geistesgeschichte*, Monachium 1996.
- Taubes J., *Zachodnia eschatologia*, przekł. A. Serafin, Warszawa 2016.
- Taubes S., *Rozwiązek*, przekł. M. Nowak, Kraków 2015.
- Treml M., *Jacob Taubes i Berlin 1968*, w: *Miesięcznik Znak* [online], <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/jacob-taubes-i-berlin-1968/> (dostęp: 16.04.2023).